

KONKRÉTNÁ IRACIONALITA V PRÓZACH DUŠANA MITANU

Jaroslav VLNKA¹

ABSTRACT

The study Concrete irrationality in prose by Dušan Mitana, as its title, is specifically the method of concrete irrationality, which is typical for the period of the author's creative development during the social establishment with elements of totality. Mitana applies this method in shorter prose genres, practically since his first published short story, Oáza s jablňami. We follow the way of implementing the method in the books of short stories Psie dni, Nočné správy, in the novella Patagónia and its echoes can also be found in the author's post-revolutionary work (after 1989), for example in the collection of short stories Slovenský poker. The concrete irrationality that arises is the opposite of abstract, conceptual rationality, it is manifested in the texts by the accidental meeting of paradoxical phenomena, absurdity, tension and mystery, it is a typical way of depicting reality for Mitana, his author's strategy.

KEYWORDS

Concrete irrationality, normalization, creative method, short prose, absurdity, paradox, mysterious motive

ÚVOD

V príspevku sa zaoberáme metódou konkrétnej iracionality, ktorú Dušan Mitana začal využívať prakticky od svojich literárnych začiatkov, teda v poviedkovej tvorbe 60. a 70. rokov 20. storočia. Táto metóda je charakteristická najmä pre obdobie tvorivého vývoja autora počas spoločenského zriadenia s prvkami totality, keď sa o určitých problémoch nedalo rozprávať otvorene a priamo. Konkrétne iracionalita, ktorú autor uplatňuje skôr v kratšom prozaickom žánri poviedky, kde je výsledný efekt údernejší, vzniká prienikom konkrétnych a iracionálnych prvkov a v literárnom texte sa prejavuje absurditou, paradoxom, napätím, mysterióznymi motívmi strachu a tajomstva, ale i hyperbolou a iróniou. Konkrétne iracionalita je Mitanov typický spôsob zobrazovania skutočnosti, charakteristický znak jeho autorského štýlu.

HLAVNÁ ČASŤ PRÍSPEVKU

Vlastne už samotný názov Mitanovej prvej poviedky *Oáza s jablňami*, publikovanej spoločne s ďalšími víťaznými prácami Wolkrovej Polianky v zborníku *Rotácia* (1968), neskôr časopisecky v *Mladej tvorbe* (č. 11/1968), a prvýkrát knižne až vo výbere z jeho poviedkovej tvorby *Prievan* (1996), naznačuje iracionálne spojenie konkrétnych skutočností. Táto nenápadná poviedka, na ktorú si sám autor spomína len veľmi hmlisto [4], v mnohých ohľadoch

¹ PaedDr. Jaroslav Vlnka, PhD., Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho, Komárno, vlnkaj@ujss.sk

predznačuje jeho ďalšiu tvorbu. Môžeme v nej pozorovať aj zárodok koncepcie konkrétnej iracionality.

Názov prvej poviedky Oáza s jablňami predstavuje vo svojej podstate oxymoron. Oáza je oblasť vegetácie v púšti a jablone sa vyskytujú v miernom pásme severnej pologule. Oáza je konkretizácia pokoja a odpočinku po dlhej namáhavej ceste nehostinnou, spravidla exotickou krajinou, je to zaručená príležitosť občerstvenia a nadobudnutia energie. Jablň v tomto iracionálnom spojení poukazuje na biblický motív vyhnania z raja a začiatok strastiplného života. Navyše eliminuje exotické prvky obsiahnuté v motíve oázy a situuje komplexný obraz oázy s jablňami do domácich reálií.

Predmetné spojenie funguje ako oxymoron tiež v prenesenom význame. Poviedka Oáza s jablňami odkazuje na konfrontáciu dosiahnutia cieľa, akéhosi terapeutického uvoľnenia (oáza), s narážkou na udalosť, ktorá dala vzniknúť traume dedičného hriechu (jablň). Protagonista poviedky Ivan Mráz, s ktorým sa mimochodom stretáme aj v neskoršej Mitanovej novele Patagónia (1972), vstupuje do sveta dospelých, ale ovládajú ho obavy a strach z odmietnutia. Mladý hrdina si kladie priam Shakespearovskú otázku: „*Dnes alebo nikdy (...) taká šanca sa už nenaskytne*“ [13]. Stav, v ktorom sa Ivan Mráz nachádza, charakterizuje chaos, ktorý sa stáva jeho vnútorným problémom. Pričom autor využíva persifláž, výrazový prostriedok frekventovaný v celej jeho tvorbe, teda ironické zosmiešnenie témy, či konkrétneho cieľa, aby sa nezdal až taký nedosiahnuteľný. V tomto prípade slúži na vyburcovanie k činu a zdvihnutie sebavedomia hrdinu, ktorý svoju nedostatočnosť chápe ako spoločenský handicap.

Skutočnosť, že „hriech“ je v poviedke vykúpením, „oázou s jablňami“, potvrdzuje aj nasledujúci tvorivý vývin D. Mitanu, resp. cesta, na ktorú sa hrdinovia vydávajú dosiahnuť satori, čo zen-budhizme znamená bezprostredné zažitie prirodzenosti všetkých vecí. Prvé a najpredmetnejšie medzi týmito vecami sú predmety, udalosti a ľudia každodenného života, čiže zen zdôrazňuje praktické stránky života, no i tak je hlboko mystickým [1].

Protagonistov a rozprávačov neustále sprevádzajú rôzne variované motívy strachu, tajomstva a vnútorného nepokoja. Táto kombinácia odkrýva literatúrou videnú absurdnosť nášho sveta. Strach, hoci je veľmi konkrétny, je v jadre iracionálnym fenoménom, funguje na princípe akéhosi „perpetuum mobile“, samovoľne sa rozbieha a nabera na intenzite. Strach je u Mitanu vyživovaný strachom, cudzou, neznámou energiou, iracionálnou hrozbou, či priamo neprítomnou silou, a tiež čitateľskou predstavivosťou. Tajomstvo sa v prózach autora vyskytuje v úplnej totalite. Tvorí zápletku, je základným konfliktom, kľúčovým problémom, aj vyvrcholením príbehu. Odhaľovanie tajomstva, tajomstvo iba posilňuje a prehľbuje, robí ho väčším tajomnejším. S bežnými schopnosťami sa nedá odkryť podstata strhujúcich javov, ktoré odporujú logike a „*skutočný čitateľ chápe, že tajomstvom textu je jeho prázdnota*“ [6]. Poznanie tajomstva ukrytého v textoch možno prirovnať k dosiahnutiu stavu transcendencie.

Hrdinovia próz Dušana Mitanu sa pokúšajú zdravým rozumom vysvetliť iracionálne dimenzie javov a udalostí, no hoci účel nesväť prostriedok a ich snaha je odsúdená na neúspech, výsledkom sa stáva atraktívna zvláštnosť v realite textu, znepokojujúci pocit prázdnoty bez možnosti nájsť relevantnú odpoveď, ale aj lákavo otvorený koniec a presúvanie ťažiska na čitateľa, ktorý je v danom prípade na ťahu. Nie náhodou natrafíme v novele Patagónia na slová: „*Zub ma rozbolel a teraz už bola bolesť permanentná. Chcel som si overiť svoju hypotézu, že dve bolesti sa rušia. Zahasínal som si na chrboch dlaní horiace cigarety, ešte teraz mám obe ruky poznačené malými červenými jazvičkami. Pomáhala to. Premohlo to bolesť zuba, stupňovaním sa bolesť rušila. Vlastne nerušila, ale prechádzala na inú kvalitu*“ [12]. Dôležitým autorským zámerom je vyprovokovať čitateľa k tvorivej interpretácii a ponúknuť mu možnosť spoluautorstva. Čoraz naliehavejšie táto požiadavka vyvstáva v Mitanovej tvorbe

na konci 80. rokov a v 90. rokoch 20. storočia, napríklad v próze Hľadanie strateného autora (1991), v ktorej čitateľ hľadá strateného autora v texte i realite, ktorú tento text odráža, pričom má k dispozícii viacero štýlovo rôznorodých textov, pripravených na ľubovoľné zloženie a tým aj na vytvorenie nového umeleckého artefaktu.

Tajomstvo, strach a chaos spolu súvisia, sú úzko späté. Spreádzajú ich absurdné predstavy a bizarné javy. Neistota, akú poskytuje tajomstvo, strach a neznáma hrozba, spôsobuje, že v prózach prevažne formálne uzavretých a ukončených, zostáva naďalej veľa miesta na reflexiu, diskusiu a domýšľanie. A nielen v tom preduročujúca sila prvej poviedky Oáza s jablňami, autor využíva tiež hyperbolu a iróniu, ktorá slúži na zmiernenie strachu a pocitu ohrozenia v ďalšej tvorbe.

Fakt, že k fyzickému splynutiu má dôjsť práve na cintoríne, nie je v tejto poviedke morbidnou náhodou. Mitana stavia životné naplnenie do otvoreného protikladu so smrťou. Sexuálne zasvätenie sa tu hyperbolicky javí ako manipulácia s pomyslenými životmi. A irónia pomáha odbúrať strach z pochmúrneho miesta a určuje vzťah k smrti. Okamih, v ktorom sa naskytne príležitosť, sa už vôbec nemusí zopakovať. Mnohokrát práve zdanlivá malichernosť zásadne ovplyvní vývoj udalostí.

Mitanove postavy sa v rôznych podobách hľadajúcich, tápajúcich a celkom stratených mužov (neraz výrazne autoštylizovaných) často ocitajú v područí nevysvetliteľného riadenia osudu a bolestne si uvedomujú nedostatočnosť vlastnej moci.

Je to tak aj v súbore poviedok *Psie dni* (1970). Z hľadiska osobitého prístupu autora k zobrazovanej realite a špecifického výberu pútavých tém, je to nesporne originálna knižná prvotina autora, ktorej názov poukazuje aj na spoločenskú situáciu, na neznesiteľne dusnú atmosféru začínajúcej normalizácie v čase jej vydania. Pre významnú časť súdobej kritiky bola táto kniha z ideologických dôvodov málo podnetná. Absurdita tu vypovedá o stave spoločnosti v danej dobe, pričom autor poukazuje na hlbšiu kultúrnu infláciu. Nečudo, že sa kniha dočkala nasledujúceho hodnotenia: „... vzniká tú špecifický slovenský variant absurdnej prózy. Variant poznamenaný sexualitou, zachádzajúcou do pornografie, naturalistickým sadizmom, vyvrátením logiky, prienikom výrazových vulgarizmov, ignorujúc spoločenský vývoj súčasnosti. Ale kým absurdita a ďalšie typické príznaky západnej prózy majú svoje sociologické korene a umelecky odrážajú rozklad, chaos, rozvrat, beznádej, zločinnosť a bezvýchodkovosť konzumnej postindustriálnej spoločnosti, zatiaľ naše krčovitité napodobeniny sú fantazmagóriami autora“ [16].

Recenzent knihy Daniel Okáli pochopiteľne prehliada, že zdroje absurdity možno nájsť i v totalitnej spoločnosti, starajúcej sa o konzum, teda o uspokojovanie prevažne biologických potrieb. Konzumu sa prispôsobuje aj myslenie človeka. Autorov vydarený zámer pokračovať v experimentovaní a odchyľovaní sa od zaužívaného kánonu bol úctyhodný, no zároveň nebezpečný. Na Mitanu však mali podobné kritiky opačný účinok, neznamenali stratu sebavedomia. Ako sám autor ironicky tvrdí: „... najviac mi ujo Daňo pomohol, keď sa ma recenziou mojej prvej knihy *Psie dni* (napísal som ju, keď som mal 20 rokov) pokúsil vyhodiť zo slovenskej socialistickej literatúry a obvinil ma z deštrukcie socializmu a zo šírenia rozkladnej kultúry západu (...) Lepšiu reklamu by mi nemohlo garantovať ani desať sponzorov a ja som mu naozaj vďačný“ [5]. Na rozdiel od zavedených kritikov bol postoj mladej generáčnej kritiky zhovievavejší. Mladá kritika ukázala schopnosť „nehľadieť na predbežné zaradovanie“ [19]. Zmena vkusu prináša znepokojenie do radov staršej, do histórie odchádzajúcej, generácie. Generácia býva konštituovaná spätne vlastnými členmi. Keďže prvotina *Psie dni* vo svojej podstate signalizovala príchod rozprávačského talentu presahujúceho určité hranice, pociťovanie averzie jednej strany a afinity druhej strany, prirodzene reprezentuje celú škálu ambivalentných postojov.

V zbierke *Psie dni* nenájdeme súhlas s oficiálnou kultúrnou líniou, ani „pravdivý“ obraz doby, ale uplatnenie metódy konkrétnej iracionality a zvýrazňovanie nezávislosti literatúry v období mocenských požiadaviek na tvorbu.

Napríklad v poviedke *Letné hry* je protagonistom chlapec so silným odporom k autoritám. S nevôľou očakáva príchod sesternice Alžbety, chce ju vydesiť výjavmi zomierajúcej stareny pripútanej na lôžko, ktoré majú skôr symbolickú povahu. Rozprávača však nezaujímajú apriórne skutočnosti, ktoré by vyvolávali súcitiť. Všima si úsilie protagonistu prekonať strach a osobné traumy. Rozprávanie sa realizuje s odstupom času a situácie sa vytrhávajú zo súvislostí. Iracionalita tak vyvstáva z konkrétnych obrazov rozkladu a blížiacej sa smrti. Zámerom narácie je šokovať, lebo sa prispôsobuje vzájomnému rozprávaniu detí, ktoré ak nie je ohromujúce, tak nie je ani zaujímavé. Aj protagonista sa snaží svoju sesternicu šokovať, ale dostane sa do situácie, v ktorej si môže overiť vlastnú metódu: „... celé to prekvapenie spočívajúc v tom, že nadvihnem perinu a Alžbeta zbadá hnijúce starenine nohy, franforce mäsa nepriliehajúce ku kostiam, celé to prekvapenie nebolo nič proti skutočnosti, že už nikdy, nikdy neopustíme túto kuchyňu“ [15].

S konkrétnou iracionalitou Mitana pracuje aj v poviedke *Jastrab*, v ktorej využíva prvky hororu a narába s tajomstvom. Protagonistom poviedky je opäť malý chlapec menom Peter, ktorý bol upnutý na svojho otca, bývalého kriminalistu. V expozícii sa dozvedáme dôležitú informáciu o zmene pohybu chlapca, ktorý sa ubytoval u tety Viery a strýka Jána, no dôvod tejto zmeny sa odкрýva postupne. Hoci sa dej odvíja prevažne lineárne, obsahuje i digresie. V jednej z nich autor poukazuje na skutočnosť, že chlapcovi umreli rodičia. Jeho psychické rozpoloženie je príkladom archetypu, ktorý C. G. Jung [8] nazval tieň. Nesmierne bolesti zo strachu, nevyriešené traumy nevdojak zatláča do nevedomia, ale iba na istý čas, po ktorom vyplávajú na povrch v obludnej podobe. V prípade malého protagonistu sa to začína diať formou afektívneho správania k okoliu. Tajne zbožňuje svoju tetu a žiarli na strýka. Nevedno však, kedy mu v hlave skrsne myšlienka zločinu (v pôvodnom význame učiniť niečo zlé). Pohnútky chlapca vykonať zločin, ako aj kľúčový motív zločinu, zostanú tajomstvom. Dušan Mitana ponúka svojrázne vysvetlenie: „*Tajomstvo nie je na odhaľovanie. Ono jednoducho je. A máme ostať pri tušení, hovorieval otec. Peter sa smial, veď práve tvojou robotou je lúštiť tajomstvo, a nerozumel otcovým slovám, keď odvetil: Možno práve preto. Lúštil iba pre lúštenie samé*“ [15]. Činiť zlo je radikálnou formou oslobodenia od konvencií, ak je zrejma absencia nádeje na konsenzus, ak progres vystriedalo ustrnutie, „*uprostred postmoderného sveta, v ktorom sa prestáva prejavovať pôvodná krása stvorenia, v ktorom ideály sú zašliapané do prachu, v ktorom ľudskému životu zostáva už len každodenná starostlivosť o seba, jej banalita môže byť vlastne spestrená hádam už len vzrušujúcim zločinom...*“ [18].

Poviedky *Letné hry* a *Jastrab*, podobne ako ostatné poviedky zbierky, môžeme považovať za prózy „*s nulovým zakončením*“ [19], resp. s postmodernistickým otvoreným koncom, najviac je to evidentné v textoch *Monotónnosť*, *Dohady* a *Posledný termín*, ale aj v poviedke *V električke*, ktorá obsahuje prvky absurdného realistického zobrazenia skutočnosti. Hoci sú poviedky z knihy *Psie dni* naozaj tematicky rozmanité, majú viacero spoločných znakov. Ich základ je realistický, odohrávajú sa v konkrétnom čase, v identifikovateľnom mestskom alebo dedinskom prostredí. Črtá sa tu tiež akási abstraktná kategória postavy, ktorá sa zamotáva do siete nevysvetliteľných okolností a je ustavične ohrozovaná čímsi neznámym, alebo sama predstavuje iracionálnu hrozbu. V Mitanových poviedkach pôsobí kombinácia realistických metód s iracionálnymi prvkami čitateľsky atraktívne, posúva každú interpretáciu na úroveň alternatívnych predpokladov, ktoré sú v skutočnosti daným textom inšpirovanou tvorbou.

Ani v zbierke poviedok *Nočné správy* (1976) Mitana neustupuje z vlastnej hierarchie hodnôt a naďalej využíva metódu konkrétnej iracionality, namiesto dobovo poplatného realistického odrážania kultúrno-spoločenských potrieb normalizácie. Napokon takýto odraz môže byť racionálny iba zdanlivo a Mitanovo „*odmietanie závislosti umeleckej tvorby od ideológie a zdôrazňovanie jej subjektívnosti bolo širšie spojené s jeho postojom k makročasu, v ktorom sa mína fyzický čas. Vedomie tejto disproporcionality zákonite vyústilo do rezignácie na idey sľubujúce pozitívne zmeny individuálneho a spoločenského bytia v nedosiahnuteľnej historickej perspektíve. Činiteľom, podporujúcim túto tendenciu, boli evidované negatívne historické skúsenosti z realizácie poniektorých ideí, ako aj konkrétny stav spoločnosti od konca 60. rokov. Takto sa D. Mitana stotožňuje s európskou postmodernou, pre ktorú je typická absencia ideálov, ignorancia ideí a totálna irónia vyplývajúca z poznania vyjadreného okrádlenou floskulou človek rozmýšľa, Boh sa smeje*“ [10].

Diela prekračujúce dimenziu času, automaticky spejú k nadobudnutiu atemporálnej platnosti. Autor sa s popularitou vlastného umeleckého artefaktu nemusí stretnúť v historicky totožnej dobe. Dejiny v prácach Dušana Mitanu nie sú prítomné priamo, preberá sa ich atmosféra, odtlačok panujúceho ducha (alebo bezduchosti). Schopnosťou inkarnovať sa v realite vzniká jej poznanie v samej podstate iracionálne. Vedomie reality je prakticky jej simuláciou. Z toho pramení neustále variovaný motív neistoty.

Texty Nočných správ obsahujú aj iracionálny únik z normalizácie spoločenského diaľnia. Fyzické zmiznutie v poviedkach *Ihla* a *Na prahu* je literárnou témou depersonalizácie subjektu. Inakosť a labilita ako z vychýlenia z normality usporiadaného života vedú k odhalovaniu nastoleného spoločenského poriadku. Tento postoj k časopriestoru individuálneho bytia odkazuje na vymedzenie postmoderny ako metahistorického javu: „*Néjaké dielo se může stát moderním, jen když je nejprve postmoderní*“ [11]. Zmiznutie zaznamenáva posun hierarchií do bodu nula. Je to už nebytie, vzhľadom na ohraničený život. Implikuje hľadanie, v prípade Dušana Mitanu, zmyslu tvorby, významu tvorca i zmyslu ľudského života.

Takýmto hľadaním sa vyznačuje aj realisticky budovaná novela *Patagónia* (1972). Podmienkou úspešného hľadania je pritom iracionálny únik zo zaužívaných stereotypov dosiahnutia vzdelania, budovania kariéry a tradičnej rodiny. Patagónia je alúziou na pat a agóniu dobových foriem správania, myslenia, je to tiež pomenovanie tvorivej etapy autora. Podstatou existencie je protest vzťahujúci sa k prevládajúcemu mysleniu o praktickom živote a demonštrácia sociálneho vzdoru. Protagonista Ivan Mráz sa vedome udržiava v pozícii asociála, nikam a nikomu nepatriaceho človeka. Balans medzi životnými istotami považuje za slobodu a voľnosť. „*Zdalo sa mi, že tam, odkiaľ sa vraciam, už nie som doma a tam, kam sa vraciam, ešte nie som doma. Ale toto provizórium mi vyhovovalo. Mám rád veľké mestá, hotely, krčmy a stanice – miesta prechodného pobytu. Možno to súvisí s pocitom, že mi stále niečo uniká*“ [12].

Ivan Mráz svojím správaním demaskuje pokrytecké názory o hierarchii hodnôt. Sám sa prezentuje ako neobyčajne nadaný jedinec. Iracionálne zanechanie štúdia komentuje nasledovne: „*Z fakulty som odišiel po štyroch semestroch štúdia psychológie. Profesori na katedre videli vo mne svojho budúceho kolegu a predpovedali mi úspešnú vedeckú kariéru*“ [12]. Príčinu zanechania štúdia môžeme konkretizovať ako prejav osobnej vzbury jednotlivca proti spoločenským konvenciám. Táto vzbura vyplýva z podoby vzťahov mladého hrdinu k obsahom a formám požadovaného správania. Ivan Mráz „*svojimi názormi popiera zabehané, ustálené normy všeobecnej morálky*“ [2]. Patagónia je podobenstvom hľadania zmyslu človeka s vôľou po slobode uprostred konzumnej spoločnosti, aj za cenu rezignácie na vnútornú harmóniu a osobné šťastie.

Tranzitívnosť motívov, ich opakovanie, prenikanie a nepretržité premieňanie je fakt vlastný povahe Mitanovej tvorby. Metódu konkrétnej iracionality Mitana sčasti uplatňuje aj v románe *Hľadanie strateného autora* s podtitulom *Rozhovory s Luciferom* (1991). Naďalej vytvára predpoklad pre zážitok „dokonalej harmónie“ v náhlom satori, ale konanie a myslenie postáv sa už neuskutočňuje v kontradikciách, v neočakávaných zvratoch v takej miere, ako to bolo v poviedkových knihách *Psie dni* a *Nočné správy*. V tvorbe na začiatku 90. rokov 20. storočia „už to celkom logicky nie je Mitana, akého sme poznali z jeho krátkych próz sedemdesiatych rokov“ [3]. Aj návrat autora k žánru poviedky v súbore *Slovenský poker* (1993) je poznačený zmenou prístupu k zobrazovanému. Mitana už dospel k zisteniu, že „tradičnou beletriou sa už nedá všetko vyjadriť“ [17]. Tvorivá „jasnozrivosť“ mu dopomohla preklenúť dimenziu neželaného strachu a vstúpiť na pôdu vedomého smiechu a z neho vyplývajúceho nadhľadu, čo sa v textoch prejavuje prevahou irónie a hyperboly.

Konkrétna iracionalita tak zostáva spôsobom ako sa dotýkať vecí, ktoré mali zostať skryté. V ohraničenom systéme, kde je človek obeťou inflácie skutočných duchovných hodnôt a viery, je to aj spôsob ako obnoviť vzťah k problematicky trvalému a prepojiť sa na niečo vyššie a večné z danej konkrétnej realite. Tvorivá metóda konkrétnej iracionality je fúziou zdanlivo nezlučiteľných pojmov: konkrétnosť a iracionalita. Ako bolo uvedené: v literárnych textoch sa prejavuje paradoxom, absurditou, bizarnými motívmi strachu a tajomstva. „*Na ulici, doma, v električke, v krčme, v dôverne známom prostredí vás zrazu kopne niečo do hlavy, zastanete vo vytržení, v extáze, zaplavení okamihom jasnozrivosti a všetko dôverne známe vidíte úplne inak. Toto, tento okamih konkrétnej iracionality sa usilujem zachytiť a zvečniť vo svojich poviedkach. Sú to fikcie, ale žijem tu, teraz, a formuje ma každá prežitá sekunda, teda materiál je načerpaný z každodenného života. Áno, sú to fikcie, a predsa nie sú vymyslené*“ [14]. Konkrétna iracionalita je v podaní Mitanu prevzatím zen-budhistického pojmu satori, pričom ide o „*spôsob vyjavenia konkrétnej iracionality... Pod konkrétnou iracionalitou sa rozumie opak abstraktnej, pojmovej racionality a zároveň aj konkrétneho racionálna. Iracionalita sa chápe vo svojej konkrétnej podobe, predmetne, nemetafyzicky*“ [19]. Alogické, živelné myslenie v paradoxoch, navodzovanie kontradiktorickej situácie ponecháva človeka napospas predmetnému životu, ktorý ho mení na svoju hračku. Ak aktivita človeka nie je cieľená a vybíja sa v špekuláciách, nemožno očakávať výsledok adekvátny vynaloženému úsiliu. V konkrétnych situáciách sa tak zvyšuje pravdepodobnosť neočakávaného, iracionálneho.

Okamih, v ktorom sa začína prelínať konkrétne s iracionálnym, sa nazýva *konkrétna iracionalita*. U Mitanu tento okamih jasnozrivosti, formálne podobný zen-budhistickému pojmu satori, evokuje prevažne pozitívne pôsobenie na osobnosť človeka. Zámerom tvorivej metódy je tento pominuteľný okamih zachytiť a zotrvať v ňom, azda pretože: „*kto dosiahol satori, žijúc v prítomnosti a plnú pozornosť venujúc každodenným veciam, prežije každodenný život prirodzene a spontánne*“ [1].

Postavy Mitanovej poviedkovej tvorby charakterizuje vnútorná rozporupnosť, nervový a nerovný zápas s duálnym (vonkajším a vnútorným) spôsobom jestvovania. Posunuté chápanie satori a vôbec mnohých ďalších pojmov z východných nábožensko-filozofických systémov spôsobuje európoцентриcká „*nedůslednost v překlada, ovlivněna představami běžnými v křesťanství*“ [7].

ZÁVER

Konkrétna iracionalita, ako ju chápe Mitana, je teda zmesou zenového satori a kresťanskej milosti. Milosť nezávisí na aktivite človeka, nedosahuje sa prostredníctvom vlastných síl, je opakom dosiahnutia satori. Objavuje sa akoby nezávisle na vôli človeka. Neprichádza z abstraktných výšin vysunutých za hranicu konkrétneho života. Konkrétna iracionalita formálne splňa podmienky vytvárajúce predpoklad dosiahnutia satori. Obsah je podobný milosti. Mitana pripravuje čitateľa na zažitie konkrétnej iracionality, uvedením do protirečivých polôh života, vhlbením sa do nepredvídateľného, racionalite odporujúceho konania a myslenia protagonistov. Zvýraznením absurdity motivovanej realitou, spätne odkrýva rozpornú podstatu skutočnosti. V čitateľskej interpretácii sa tak každá Mitanova poviedka stáva koanom, absurdnou hádankou, ktorá umocňuje protirečivý charakter skutočnosti, zastavuje myšlienkový proces a pripravuje „adepta na mystický zážitok“ [1]. Tajomstvo, s ktorým Mitana narába má nulovú výpovednú hodnotu, hľadať odpoveď znamená zažiť očisťujúcu prázdnotu. Ako sám autor poznamenáva: „Najradšej by som bol, keby predom mnou zostal prázdny papier. To by bola dokonalá harmónia“ [9].

LITERATÚRA

- [1] CARPA, Fritjof: Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992. 256 s. ISBN 80-85662-00-0.
- [2] ČÚZY, Ladislav: Výsledok skôr v jednotlivostiach. In: Romboid, 1978, roč. 13, č. 3, s. 70 – 71.
- [3] ČÚZY, Ladislav: Konfrontácie (Mitana, Dušan: Slovenský poker / Holé príbehy). In: Romboid, 1993, roč. 28, č. 9, s. 70. ISSN 0231-6714.
- [4] DAROVEC, Peter – BARBORÍK, Vladimír: Mladá tvorba 1956 – 1970 – 1996 (Časopis po čase). Levice: L.C.A., 1996. 88 s. ISBN 80-967516-7-0.
- [5] DAROVEC, Peter – MITANA, Dušan: Autor odchádza z príbehu iný, ako doň vchádzal (rozhovor). In: Dotyky, 1996, roč. 8, č. 6, s. 3 – 5. ISSN 1210-2210.
- [6] ECO, Umberto – RORTY Richard – CULLER, Jonathan – BROOKE-ROSEOVÁ, Christine: Interpretácia a nadinterpretácia. Bratislava : Archa, 1995. 146 s. ISBN 80-7115-080-0.
- [7] FIŠER, Ivo: Filozofická koncepcie najstaršieho buddhizmu. Praha : DharmaGaia, 1992. 64 s. ISBN 80-901225-0-7.
- [8] JACOBI, Jolanda: Psychologie C. G. Junga. Praha : Portál, 2013. 216 s. ISBN 978-80-262-0353-7.
- [9] KRENČEJOVÁ, Stella – MITANA, Dušan: Dialóg s Mitanom alebo hľadanie autora v diele a diela v autorovi. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1989.
- [10] KRNOVÁ, Kristína: Mnohotvárnosť formy. In: Prievan. Levice : L.C.A., 1996, s. 220 – 223. ISBN 80-901146-8-7.
- [11] LYOTARD, Jean-Francois: O postmodernismu. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 1993. 208 s. ISBN 80-7007-047-1.
- [12] MITANA, Dušan: Patagónia. Bratislava : Hevi, 1996. 88 s. ISBN 80-8551-829-5.
- [13] MITANA, Dušan: Prievan. Levice: L.C.A., 1996. 230 s. ISBN 80-901146-8-7.
- [14] MITANA, Dušan: Privátne poznámky. In: Mladá tvorba, 1970, roč. 15, č. 4, s. 54 – 55.
- [15] MITANA, Dušan: Psie dni. Bratislava : Smena, 1970. 131 s.
- [16] OKÁLI, Daniel: O prekonávaní krízy v našej literatúre. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1981, 209 s.
- [17] PETRÁNSKY, Eudo – MITANA, Dušan: Spisovateľ Dušan Mitana čaká na pomoc „zhora“ (rozhovor). In: Sme, 1996, roč. 3, č. 72, s. 8. ISSN 1335-440X.
- [18] POLÁKOVÁ, Jolana: Perspektiva nádeje. Praha : Vyšehrad, 1995. 128 s. ISBN 80-7021-150-4.
- [19] ZAJAC, Peter: Pokus o čítanie prózy. In: Slovenské pohľady, 1970, roč. 86, č. 12, s. 135 – 136.